

על גוף, מרחב וכתובת תנועה

ג'ון הריז, תרצה ספיר

כלל הספרים שהוצאו בנושא EWMN עוסקים בסגנונות מחול מובילים, מחול אתני, אמנויות לחימה, חינוך מושכל למחול, אמנות גרפית, שפות לא מילוליות, התנהגות בעלי חיים, ריקודי חג, קומפוזיציות בתנועה וכתבי תנועה אחרים. המשכיות המחקר תבטיח את הישרדות EWMN כ'שיטה חיה' ולא כמאובן מעניין באבולוציה של תיווי ריקוד ותנועה. בשנות השמונים של המאה שעברה התעוררה התקווה להשתמש בוידאו ממוחשב כתיווי, אולם רעיון זה לא אומץ למיטב ידיעתנו. עם זאת, וידאו יכול בבירור לשמש כלי עזר לתיווי בספקו תמונה כללית של מראה פני השטח של יצירה. מתוך אנלוגיה להקלטת מוסיקה אפשר לראות שהתפיסה שהקלטת וידאו מייתרת את התיווי היא מוטעית. בתנועה כמו במוסיקה קומפוזיציות בעלות מורכבות או עידון כלשהם, הן קשות או לא ניתנות לשחזור תקף באמצעות חיקוי של הקלטה. נוסף על סיבוכים של ראיית זווית או מרחק, אפשר לפרש את החומר נכון רק על ידי הבנת הדרך שבה הוא נוצר במקור. הבנת ההיבט הפיסי של ביצוע התנועות כדי ליצור את המראה החזותי המתוכנן היא תנאי לשימוש מלא ב-EWMN, והוא מטרה בסיסית של השיטה כנושא לימודי וכלי לחינוך. זאת ועוד, ההתנסות ביצירת ביטוי חזותי של האפשרויות הטבועות בתנועת גוף האדם כאנלוגיות לתופעות מופשטות יותר היא כלי למידה עוצמתית.

בבתי ספר מתקדמים בארץ הוכנס כתב התנועה EWMN לתוכנית הלימודים לכלל הכיתה כמקצוע העומד בפני עצמו ואף תומך במקצועות אחרים כגון גאוגרפיה, ספרות, אנטומיה, מתמטיקה, גאומטריה, אמנות חזותית ומוסיקה. במשך השנים התפתחו במערכות החינוך דרכים רבות להוראת הכתב, ובכללן כתיבה וקריאה של הכתב, תנועה, קומפוזיציה, צפייה ודד שיח מילולי וטקסטואלי. לימוד הנושא איננו מיועד למתמחים בריקוד בלבד, אלא לכל הלומדים, והוא מייחס שוויון פיסי לכל אדם באשר הוא. שפה אל-סגנונית זו יכולה לגלות את היופי התנועתי הטמון בכל גוף ובכל תרבות, ללא דעות קדומות או כבלים של סגנון. במסגרת החינוך המיוחד התפתח הכתב לכיוון ייחודי, ועקרונותיו הבסיסיים כונו על ידי שיטת ספיר לתמיכה ולשיפור של יכולות למידה קוגניטיביות ושל התמצאות מרחבית ותנועתית של תלמידים עם לקויות למידה. הכתב נלמד במכללות למורים ובמוסדות להשכלה גבוהה, ועבודות דוקטורט העוסקות בו מצאו דרכים ליישמו וסיפקו תשובות לצרכים שהשטח המחקרי, הלימודי והחינוכי צמא להן.²

כתב תנועה EWMN מציב אתגר התפתחותי וחינוכי להפיכת גוף האדם לערוץ הפותח את הדרך להרחבה חשובה של השאלה מה כוללות היכולות האנושיות. באמצעות ערוץ זה אפשר לרכוש ולקיים דיון יצירתי, כמו בכל שפה בעלת מבנה תקף. בדרך זו אנו מאמצים את גוף האדם כבסיס האולטימטיבי וכתשתית הטבעית לרכישת ידע בנושאים הנלמדים במערכת החינוך הכללית. על ידי כך אנו מקדמים את האוניברסליו בהתפתחות הידע והתרבות האנושיים. שיטת אשכול-וכמן מאפשרת ניתוח של פעילות גופנית המבוססת על: (א) הטבע של מבנה הגוף; (ב) תפיסת מרחב שאליה אפשר לייחס בצורה הולמת מבנה זה. אם כן, קומפוזיציה של תנועה היא, בין היתר, היצירה וההארה של יחסים בין הגוף למרחב, שבהם כל אחד מגדיר את האחר. תנועות חלקי הגוף יוצרות נפח שאנו מדמיינים שהוא כולל את כל מגוון תנועות האיברים: 'ספירה של תנועה' המגדירה את המרחב 'האישי' הפונקציונלי שלה. תזוזות של ספירה זו הנובעות מהתקדמות הגוף כולו מגדירות את המרחב שמעבר: ספירה 'כללית' של תנועה.

ניתוח EWMN מגלה ומגדיר את יחסי הגומלין ואת האינטראקציה בין השניים: הגוף המתנועע וסביבתו המרחבית. תיאום משתנה זה מאפיין כל פעולה

הילת העוסקים בתיווי ריקוד או בתיווי תנועה ברחבי העולם היא קטנה ביותר - מספרה מצומצם הרבה יותר ממספר העוסקים פיזית בריקוד או בפעילויות גופניות אחרות וממספרם של המחברים ריקוד או תנועה. אי התאמה זו מלמדת שרעיון האוריינות התנועתית, שנועה אשכול, רודולף לאבאן ואחרים העריכו והוקירו אותו, חדר עד כה בקושי לעולם המחול והתנועה. אלפי שנים חלפו עד שהסימנים הבלתי מופענחים על קירות המערות התפתחו למערכות סמלים קוהרנטיות המשרתות כיום את הספרות, את המדע ואת המוסיקה. התקבצות שיטות התיווי של ריקוד ותנועה מאז הניסיונות המוכרים הראשונים במאה ה-15 הייתה מהירה הרבה יותר, אולם השימוש שלהן בפועל היה מוגבל. כשנעשה שימוש בתיווי היה זה בדרך כלל לתיעוד. תיעוד הוא כמובן בעל ערך, אולם הוא רק פן אחד של מערכת סמלים. כדי לשמש שיטה כוללת, על התיווי לשרת גם את המטרה של חיבור, כמו תיווי של שפה. לשם כך יש להשתחרר מסגנונות תנועה מקובעים שבהם היו כוריאוגרפים תלויים זמן רב כעקרונות ארגוניים. מחבר תנועה אורייני יכול לבחור מבין אינספור אפשרויות של שילובי תנועה ששפה כתובה מותאמת מציעה. כל מחבר ייצור בהכרח סגנון משלו, ללא צורך להעתיק את הסגנון של יוצר הריקודים שלפניו. מצד אחד, ביצוע חוזר של עבודות קיימות הוא פעמים רבות מעניין ומענג, אבל מצד שני אפשר לשאוב סיפוק מחיפוש ומגילוי של התנסויות תנועה חדשות על ידי שימוש בתיווי ככלי קומפוזיציה המבוסס ישירות על האפשרויות הפיזיות של גוף האדם.

המטרה הראשונית ביצירת כתב תנועה אשכול-וכמן (EWMN) הייתה אפוא המצאת שפה ומערכת כתיבה שיהפכו את חיבור התנועה לאמנות המבוססת על שיטת סמלים שאפשר להשוותה לתיווי התומך במוסיקה מערבית. מטרה זו היא ניגודה של הגישה הרואה בריקוד פעילות חולפת, 'חד-פעמית' או אלתורית. רוב הכוריאוגרפים הביעו עניין מועט בשימור עבודתם באופן סימולי ואינם רואים כל יתרון בתיווי ככלי קומפוזיציה.¹ ואולם אלה אשר כן רואים זאת נשכרים מיתרון של שיטה המאפשרת גישה למקור עשיר ובלתי נדלה של חומר תנועה והרחבה של יכולת ההמצאה, מבלי שתהיה מוגבלת על ידי תבניות ומוסכמות מקובלות. הכוח של השיטה נובע מהיותה כלי ניתוח, כלי קומפוזיציה וכלי פיסי: המעורבות של פעילות מחשבתית מבוקרת פירושה שהריקוד הופך לחשיבה עם הגוף, והחשיבה על תנועה יכולה להפוך לריקוד שבו ליחסי התנועות יש משמעות מעבר לסיפור מצד אחד ולרוטינות שגורות מצד שני. קומפוזיציות תנועה כאלה מושתתות על ההקשר של האפשרויות האינסופיות של מכלולים הרמוניים - או דיסוננטיים במכוון - שזורמים משילוב של התנועות הבסיסיות של איברים בודדים שמגלה ניתוח נטול סגנון או חסר מוסכמות אשר מיוצג ב-EWMN. נועה אשכול עצמה השאירה קומפוזיציות מרשימות בסגנון ייחודי, אולם אין זה הסגנון היחיד האפשרי, והיא הראשונה שאמרה זאת. הדרך הטובה ביותר לחלוק לה כבוד ולהמשיך את עבודתה היא באמצעות תיעוד וניתוח בכל תחום שהיה כלול בעבודתה עד כה ובכיוונים שלא חשבו עליהם עד עתה, וביצירת עבודות חדשות של קומפוזיציות תנועה, על ידי יישום - ובמידת הצורך התאמה - של השיטה לתחומי תנועה שעדיין לא נחקרו. אשכול עשתה עם שותפיה ניסיונות ויישומים יצירתיים בטווח רחב של פעילויות, גם כדי לבדוק את תקפות שיטת הכתב, ופרויקטים אלו מתועדים ביותר משלושים פרסומים, כמעט כולם בהוצאת האגודה לכתב תנועה.

זאת ועוד, תלמידיה של אשכול העוסקים במחקר, בתיעוד וביצירה הוציאו ספרים גם במסגרת המרכז לחקר כתב תנועה ומחול במכללת סמינר הקיבוצים, האקדמיה למוסיקה ולמחול בירושלים ובהוצאות עצמאיות.

שלנו: בפעילויות המעשיות של חיי היומיום, בספורט, בחינוך או ביצירות אמנות. זוהי אחת מעובדות קיומנו, שלפעמים אנו מודעים לה ולפעמים מקבלים אותה כמובנת מאליה. לשלמות דואליות זו נותן כתב תנועה אשכול-וכמן ביטוי בשני אופנים - ייחוס מרחבי וייחוס גופני, הנושא שהנחה את ייצוגה של ראיית מערכת התיווי המתוארת בסיפורנו *גוף ומרחב בכתב תנועה אשכול-וכמן* שיצא זה מכבר.

הנושא העיקרי של הספר הוא ניתוח תנועת גוף האדם ביחס למערכת מְתוּוּה דואלית והתווייה באמצעות סמלים גרפיים. ניווכח ששני האופנים השונים - ייחוס מרחבי וייחוס גופני - המשמשים לתיאור התנועה בכתב תנועה אשכול-וכמן (EWMN) יוצרים תמונה לא שלמה כשהם נפרדים אבל תמונה כוללת ועקבית כשהם ביחד ומשלימים זה את זה. הניסוח המפורש של שני האופנים מאפשר, מצד אחד, להחליט מתי אחד מהם מספק את נקודת המבט הטובה ביותר על תופעות התנועה, ומצד שני חושף את דרך ההסתכלות עליהן ואיזה היבט יש רצון להדגיש. הזיהוי המנוסח במערכת הסמלים של שני היבטי התנועה האלה ב־EWMN מקדם ידע על השלמות הקיומית הגופנית והמרחבית של תנועת גוף האדם. ומראה איך הגישה האנליטית של מערכת EWMN יכולה להניב עושר אינסופי של שילובים בקומפוזיציה של ריקוד ותנועה.

חמשת הפרקים הראשונים מתארים רקע הקשור בידע תרבותי כללי אשר בתוכו התפתח הרעיון של כתב התנועה, ומצביעים על רלוונטיות של המושגים הבסיסיים הזמינים לכל אחד. לאחריהם פרוש נושא הספר המרכזי: יישום EWMN לתנועת גוף האדם במרחב. ראשית מוצגים המושגים, שיטות הסימול והמערכת המתווה בייחוס מרחבי ובייחוס גופני שבאמצעותם מתבצע ניתוח כללי של תופעות תנועת גוף האדם ב־EWMN. מוסבר כיצד כוח הכבידה משפיע על סימול תנועות ופוזיציות. לאחר מכן מובאים המושגים והסמלים המשויכים לרכיבים השונים של סוגי התנועה ומסולוליהם. ניתן מיפוי של האיברים בגוף האדם והקשר של פני השטח של האיברים זה לזה ולמרחב הסובב. מתואר שינויי המיקום במרחב הסובב, דהיינו התקדמות וצעדים. מובא המושג המקובל ב־EWMN של 'תנועה סימולטנית' ותנועות האיברים כמסולולי תנועה משולבים, היוצרים 'אקורדים' מרחביים. כאשר המושגים מוגדרים ומשולבים על פי חוקי התחביר הנובעים מטבע חומר התנועה, כתב תנועה אשכול-וכמן מתגלה כמערכת כתיבה כוללת וכשפה לתנועת גוף האדם. כאשר המושגים מוגדרים ומשולבים על פי חוקי התחביר הנובעים מטבע חומר התנועה, כתב תנועה אשכול-וכמן מתגלה כמערכת כתיבה כוללת וכשפה לתנועת גוף האדם. הנספח המלווה את הספר מספק תקציר המלווה בתרשים של הדרך שבה הספר מציג את הקשרים בין המושגים של כתב התנועה ויישומם.

הספר מיועד למורים ולתלמידים בעלי ידע בסיסי ב־EWMN. העקרונות הבסיסיים מוסברים בספרים רבים כגון *Rubaiyat*³; הפרסום האחרון של נעה אשכול שבו יש הסבר מוסדר של העקרונות המרכזיים. כאשר ניתנים הסברים, אין הכוונה ללמד את הנושאים מהתחלה, אלא על ידי סמיכותם להצביע על הזיקה בין המושגים הקשורים אליהם העומדים בבסיסם. אנחנו מאמינים שעקרונות הארגון של EWMN, הנאמנים לטבע תנועת גוף האדם ומנוסחים בתיווי עקבי, מגלים את המכלול, דהיינו את המיזוג ההרמוני של מרכיבי תנועת גוף האדם במרחב.

הערות

¹ ארתור לובוב ("Can Modern Dance Be Preserved?") Arthur Lubow, *New York Times, Magazine*, November 5, 2009) כתוב: 'כוריאוגרפים בדרך כלל מעדיפים הקלטת וידאו על פני המערכות הכתובות של תיווי ריקוד המתרגמות תנועות לסמלים'; 'ככלי תיעוד [...] הקלטת וידאו רחוקה מלהיות מושלמת. היא נעה לחלופין בין צילום מרחוק לתקריבים, בתוך שהיא מקריבה פרטי תנועה או ארגון מרחבי'. שימו לב כיצד המבקר מצביע

על הבחירה הבלתי נמנעת בין מבט בייחוס מרחבי למבט בייחוס גופני.² ראו לדוגמה העבודות להלן של סטודנטים וקולגות של תרצה ספיר מבית הספר לאמנויות המחול והמרכז לחקר כתבי תנועה ומחול בסמינר הקיבוצים, המכללה לחינוך לטכנולוגיה ולאמנויות ומקבוצת המחול "ריקודנטו" בניהולה:

עופר, ש. (2009) *פיתוח שפת ייצוג סימבולית לתנועה על ידי ילדות כיתה ד'*. על-דוד, נ. (2004) *ההשפעה של למידת כתב תנועה אשכול-וכמן על פיתוח הקואורדינציה*.

רון, ט. (2015) *פעילות גופנית המתבססת על כתב תנועה אשכול-וכמן משפרת לימודי הנדסה לתלמידי כותת ג' וד'*.

שליט, ל. (2015) *ההשפעה של תרגול המבוסס על כתב תנועה אשכול-וכמן על קשב ועל קואורדינציה בקרב סטודנטים בעלי ADHD*. עופר, ש. (2001). *אוריינות תנועתית - פיתוח המושג ויישומו בתכניות לימודים*.

יעקב, א. (2015) *זיהוי כיוונים במרחב המבוסס על רכישה של ייצוג מרחבי וויזואלי וייצוג מנטאלי: הקשר*

Henner Drewes: *Transformationen - Bewegung in Notation und digitaler Verarbeitung* Folkwang-Texte Bd. 18 (Hg.: Fellsches, Josef). Verlag Die Blaue Eule, Essen 2003.

N. Eshkol, *Rubaiyat*, Holon: The Movement Notation Society,³ 1979.

תרצה ספיר פגשה את נועה אשכול, מייסדת כתב התנועה אשכול-וכמן בשנת 1968, היתה לתלמידתה ולאחר מכן עמיתה לעבודה. חברת האגודה לכתב תנועה בשנים 1969-2008 השתתפה בהכנת רבים מפרסומיה. עבדה בסגל המרכז לחקר כתב תנועה בפקולטה לאמנות ותקשורת, אוניברסיטת תל-אביב, בשנים 1973-1977. פיתחה שיטות לימוד בכתב תנועה אשכול-וכמן עבור ילדים ומבוגרים ומשנת 1978 לימדה כתב תנועה בסמינר הקיבוצים - המכללה לחינוך, לטכנולוגיה ולאמנויות, תל-אביב. בשנים 2000-2007, שימשה בתפקיד ראש בית הספר לאמנויות המחול במכללה וריכזה בה את לימודי כתב התנועה עד שנת 2015. ייסדה בבית הספר את המסלולים "תיאטרון מחול" ו"מורים בפועל", ובשנת 2008 הקימה את "המרכז לחקר כתבי תנועה ומחול" שם. פיתחה את "שיטת ספיר" - שיפור והעצמת מיומנויות קוגניטיביות באמצעות תנועה וכתב תנועה EWMN. בשנת 1986 הקימה את קבוצת המחול **ריקודנטו** והיא הכוריאוגרפית ומרכזת הקבוצה, העובדת במסגרת כתב התנועה אשכול-וכמן. ספריה שיצאו לאור כוללים שתי אסופות ריקודים - *מחברות חנוכה* (1987), *מועדים למחול* (2013) - אוספים של ריקודי חג. הם נכתבו ונלמדו בקהילות שונות במסגרת עבודתה התנועתית להחייאת תרבות החג בישראל; ספריה הנוספים, חמש סוויטות מחול הנירקדות על ידי קבוצת **ריקודנטו**: *ציפורים* (2005); *נופים* (2007); *רישומי אש* (2014); *בעקבות ציירים ו-מראות ים* (בהכנה לדפוס). בנוסף, שני ספרי עיון ומחקר: *קולות של נופים* (2011); *אודות הזמן ב-EWMN* (2009).

ג'ון הריז פגש את נועה אשכול לראשונה בסטודיו של זיגורד ליידר בשנת 1948, והפך לתלמידה הראשון ולחבר לעבודה ושיתף פעולה בניסוח הספר הראשון בנושא כתב תנועה אשכול-וכמן ומאותה עת המשיך לעבוד עם נועה אשכול על ניסוח הטקסטים המסבירים את הכתב. היה חבר בקבוצה הראשונה הניסיונית של נועה אשכול, הידועות בשם "קבוצת ריקוד קאמרו". הוא היה ממייסדי "האגודה לכתב תנועה" והיה חבר במרכז לחקר כתב תנועה באוניברסיטת תל-אביב. בשנות השישים של המאה העשרים החל ליישם את כתב התנועה אשכול-וכמן באמנות ויזואלית. כיום ממשיך ג'ון הריז בעבודה זו, במיוחד בחיבור תיווי של אמנות וידאו מופשטת. הוא כתב שני ספרים בנושא תיווי אמנות ויזואלית וכן מאמרים שראו אור במספר כתבי-עת בינלאומיים, ושיתף פעולה עם תרצה ספיר בספרים אודות הזמן ועל גוף וצרחב בכתב תנועה אשכול-וכמן.